

EVROPSKÁ HARMONIZACE ÚPADKOVÉHO PRÁVA

MARIE-HELENE MONSERIÉ-BON

Profesorka Université des sciences sociales de Toulouse

Přeložil ROBERT PELIKÁN

Evropské úpadkové právo na sebe sice nechává čekat, avšak mezinárodní úpadky jsou oproti tomu hospodářskou realitou, kterou členské státy nemohou přehlížet¹.

Mnoho úpadkových řízení zahájených v jednom státě má důsledky na území dalších států, protože se týká věcí, jež mohou být umístěny na území různých států. Stalo se proto nezbytným pojímat úpadky v úplnosti jejich dopadů a evropské instituce si tuto nutnost uvědomily. A tak, ač Římská smlouva neobsahuje žádné ustanovení ohledně osudu podniku, jenž se dostane do obtíží, úřady Evropských společenství zahájily práce týkající se úpravy kolektivních řízení již na počátku výstavby integrované Evropy a k vytvoření první komise expertů pověřené přípravou mezinárodní dohody o této záležitosti došlo v únoru 1960.

Zatím však sjednocení národních zákonodárství ztroskotalo na jejich rozdílnosti a jestliže první pracovní skupina dospěla alespoň k vytvoření Bruselské konvence z 27. září 1968 o soudní příslušnosti a výkonu rozhodnutí v občanskoprávní a obchodněprávní oblasti, vylučujíc ostatně z její působnosti právě kolektivní řízení, druhá skupina nedošla k žádnému výsledku².

Řešení mezinárodních úpadků přináší mimořádné potíže v mezinárodním právu soukromém a vedlo k vytvoření různých systémů. Proti principu *jednoty a univerzality* úpadku je kladen princip *teritoriality a plurality* úpadků.

¹ L. Idot et C. Saint-Alary-Houin, *Jurisclasseur Europe* (Procédures collectives, Fasc. 870 et 871); J. Beguin, Un filot de résistance à l'internationalisation: le droit international des procédures collectives, *Mél. Y. Loussouarn, Dalloz* 1994, p. 31; A. Bottiau, La convention européenne sur certains aspects internationaux de la faillite adoptée par le Conseil des ministres lors de la 434e réunion des 19–23 février 1990. *Rev. proc. coll.* 1990.97; L. Danièle, Les problèmes internationaux de la faillite: heur et malheur du projet de convention communautaire: *Cab. dr. eur.* 1987.512; L. Idot, Perspectives communautaires du droit des faillites: *Gaz. Pal.* 7/8 juin 1991; J. Lemontey, Vers un droit européen de la faillite: Travaux comité fr. DIP 1971–1973, p. 11; Perspectives d'unification du droit dans le projet de convention relative à la faillite; *Rev. trim. dr. eur.* 1975.172; Actualités du droit international de la faillite: *Travaux comité fr. DIP.* 1986–1987, p. 85; J. Noël, Lignes directrices du projet de convention C.E.E. relative à la faillite, *Rev. trim. dr. europ.* 1975.159; G. Ponceblanc, L'harmonisation des procédures collectives en Europe: Espérances utopiques, *Gaz. Pal.* 2–588. Viz také, *Droit et pratique du commerce international*, 1994, n° 4, et 1995, n° 1.

² Podarilo se alespoň dosti rychle přijmout směrnici 77/187 ze 14. února 1977 o „sblížení legislativ členských států týkajících se zachování práv pracovníků v případě přesunu podniků, provozů nebo částí provozů“, která měla dopad na oblast kolektivních řízení, protože ukládá povinnost chránit zaměstnance ve vyrovnacích řízeních tím, že jsou na nabyvatele podniku v obtížích převedeny povinnosti předchozího majitele. Stejně tak systém ochrany zaměstnanců před ztrátou zaměstnání byl zaveden od roku 1980. Avšak tyto úpravy zůstávají omezeny na určitá odvětví.

Podle prvé uvedené koncepce může být řízení zahájeno jen jedním soudem, obvykle tím, který je místně příslušný podle bydliště dlužníka, odtud název princip jednoty. Takto vydané rozhodnutí má účinky ve všech státech, kde se nacházejí věřitelé a věci dlužníka, proto princip univerzality.

Oproti tomu podle druhé koncepce může k prohlášení úpadku dojít v každém z dotčených států. Účinky jednotlivých řízení budou omezeny na území, na kterém byla zahájena. Teritorialita s sebou nutně nese pluralitu úpadků.

Žádný z těchto dvou systémů v Evropské unii jednoznačně nepřevládá, takže zůstávají aplikovatelná pravidla společného práva. Každý členský stát řeší potíže způsobené úpadky odkazem na svůj vlastní systém mezinárodního práva soukromého³.

Vytváření evropského úpadkového práva, které by zjednodušilo provádění řízení, se může vydat několika cestami.

Za účelem vytvoření skutečného evropského práva kolektivních řízení by bylo možno uvažovat o přistoupení k harmonizaci interních legislativ. Evropské orgány vždy odmítaly vydat se touto cestou. Ve zprávě uvádějící návrh dohody o úpadku předložené v roce 1980 bylo sice řečeno, že sblížení národních legislativ založené na článku 100 Římské smlouvy by mohlo být řešením rozdílnosti národních řešení v oblasti kolektivních řízení. Bylo však současně uvedeno, že „*taková akce by byla přehnaně ambiciózní z důvodu velké rozdílnosti národních zákonů*“. Proto byla myšlenka harmonizace s výjimkou směrnice z 20. října 1980 o ochraně pracovníků v případě nesolventnosti zaměstnavatele opuštěna. Evropské orgány omezily práce na pouhé „*mezinárodní úpadky*“, ale v jejich pojetí pokročily. Poté, co uvažovaly o obecných pravidlech týkajících se všech podniků bez ohledu na předmět jejich činnosti, navrhla Komise texty, které se týkají jen finančních ústavů, bank a pojišťovacích ústavů. Použité právní techniky jsou odlišné: mezinárodní dohoda v prvním případě, směrnice ve druhém. Různé jsou i cíle: principy jednotnosti a univerzality úpadku, které ovládaly první práce, se zdají být při současných jednáních definitivně opuštěny, ač doposud ovlivňují návrhy směrnice týkající se bank a pojišťovacích ústavů.

Vytváření evropského úpadkového práva je obzvláště pracné, o čemž svědčí to, že začalo v roce 1960 a doposud skutečně neskončilo. Poté, co byli v roce 1960 na základě článku 220 E.U. experti pověřeni připravit návrh mezinárodní dohody o úpadku určené k doplnění takzvané obecné dohody o soudní příslušnosti, uznávání a výkonu rozhodnutí, předložili první návrh v roce 1970. Ten ovšem musel být prakticky okamžitě přepracován vzhledem k prvnímu rozšiřování Společenství. Nový návrh byl v červnu 1980 předán předsedovi Rady a k vyjádření i představitelům členských států a Komisi. Po prozkoumání byl definitivně odmítnut v roce 1985⁴.

³ Je přesto nutno zaznamenat úsilí o vytvoření mezinárodních dohod upravujících konflikty zákonů nebo soudů vyvolané mezinárodními úpadky a zejména o vytvoření evropského práva kolektivních řízení. Až do nedávné doby byly jen některé státy svázány několika bilaterálními dohodami.

⁴ Návrh z roku 1980 byl založen na principech jednoty a univerzality úpadku. Jeho pole působnosti bylo definováno velmi široce. Bylo totiž rozhodnuto, že dohoda se bude týkat *všech řízení*, jejichž předmětem je řešení finančních obtíží podniku, ať už nucenou a kolektivní likvidací majetku dlužníka, nebo preventivními opatřeními, a rovněž *všech podniků* bez ohledu na jejich národnost, pokud mohou být předmětem řízení předpokládaného protokolem.

Tento neúspěch s sebou nesl zastavení prací až do roku 1990. Poté byly práce započaty znovu, což má dva hlavní důvody.

Na jedné straně harmonizace *interních* zákonodárství týkajících se kolektivních řízení sice nadále zůstává utopickým úkolem, avšak nedávný rozvoj evropských struktur, umožňujících sblížení podniků pocházejících z různých členských států, s sebou nese nutnost alespoň minimálně koordinovat pravidla mezinárodního úpadkového práva. Tak je tomu ohledně evropského hospodářského zájmového sdružení (GEIE)⁵ a ohledně evropské akciové společnosti, která jednou možná vstoupí do pozitivního práva⁶.

Krom toho se k těmto vnitřním důvodům Společenství ve skutečnosti přidávají *vnější* důvody, které jsou ještě více určující, neboť zatímco práce v rámci Společenství byly „zablokovány“, Rada Evropy vytvořila dohodu o úpadcích, která je sice méně ambiciózní, avšak zdárně dospěla do procesu ratifikace. Tato dohoda tak v určitém směru působila jako pobídka pro práce v rámci Společenství, protože členské státy si jsou vědomy značného zisku, který představuje v oblasti mezinárodního úpadku. Nový text jí je ostatně silně ovlivněn.

A tak poté, co došlo v říjnu 1990 k novému započetí prací, byl v březnu 1991 rozeslán různým skupinám k diskusi nový předběžný návrh *dohody o řízeních v případě platební neschopnosti*. Po mnohých názorových výměnách dospěl text k definitivní podobě. Ta byla podepsána 23. listopadu 1995, ale vzhledem k tomu, že doposud byla ratifikována jen 14 státy z 15, není stále ještě účinná.

Proto Evropský parlament přijal na schůzi konané dne 7. května 1999 rezoluci o dohodě z 23. listopadu 1995 vyzývající Komisi k předložení návrhu směrnice nebo nařízení o úpadku podniků majícím účinky v několika státech. Nebezpečí rozporů, které vyplývá ze současného systému, by tak mělo být zažehnáno. Dohoda Evropské unie má stejný předmět jako dohoda Rady Evropy, ale zpřesňuje ji. Krom toho je v ní komplexněji než v dohodě Rady Evropy upraven režim hlavního řízení s možností zahájit druhotná řízení.

Podle prvního článku se dohoda „*aplikuje na kolektivní řízení založená na platební neschopnosti dlužníka, která způsobují částečné nebo úplné zbvavení dlužníka oprávnění disponovat majetkem a spravovat jej a rovněž určení konkurzního správce*“. Seznam řízení spadajících do tohoto vymezení je obsažen v příloze A dohody, která je její nedílnou součástí. Dohoda ovšem nestanoví co se rozumí „*platební neschopnosti*“ dlužníka. Odkazuje v tomto bodě na národní zákony, což je opatrný postoj odpovídající rozdílnosti kritérií používaných pro účely zahájení řízení. Mimo rámec její působnosti se nacházejí řízení v případě platební neschopnosti po-

⁵ GEIE je již součástí pozitivního práva, obsahuje však jen dvě ustanovení týkající se „úpadku“: první je kolizní normou. „*GEIE podléhají ustanovením upravujícím platební neschopnost a zastavení plateb národního práva místa sídla*“. Druhé ustanovení je materiální normou: „*Zahájení řízení proti sdružení (...) samo o sobě není důvodem zahájení takového řízení proti členům tohoto sdružení*“. Toto druhé ustanovení působí interpretační obtíže a v návrhu evropské společnosti také není převzato.

⁶ Návrh předložený Komisí 29. srpna 1989 obsahuje v oblasti kolektivních řízení, pravda, jen obecná ustanovení. Tak článek 129 návrhu nařízení přebírá stejnou kolizní normu, jaká je použita pro GEIE. „*Evropská společnost podléhá ustanovením upravujícím platební neschopnost a zastavení plateb národního práva místa sídla*“.

jišťovacích ústavů, úvěrových ústavů, investičních podniků, které poskytují služby zahrnující přijímání peněžních prostředků nebo cenných papírů třetích osob, stejně jako organismy kolektivního investování. Dohoda se netýká ani skupin společností, což je omezení od počátku zamýšlené.

I. REŽIM HLAVNÍHO ŘÍZENÍ PODLE DOHODY Z 23. LISTOPADU 1995

Dohoda z 23. listopadu 1995 vytváří systém, který umožňuje řešení potíží nastávajících v případě, že nastalý úpadek obsahuje cizí prvek. Tato dohoda obsahuje pravidla mezinárodního práva soukromého (A) a ustanovení, která zlepšují postavení zahraničních věřitelů (B).

A - PRAVIDLA MEZINÁRODNÍHO PRÁVA SOUKROMÉHO

1. *Mezinárodní příslušnost v oblasti úpadku* čl. 3 dohody

Na rozdíl od dohody Rady Evropy obsahuje text Evropské unie pravidlo *přímé mezinárodní příslušnosti* a nikoliv pouze nepřímé.

Zvoleným kritériem je centrum hlavních zájmů dlužníka, za které se u společnosti a právnických osob považuje místo statutárního sídla, pokud není prokázán opak. Princip jednotnosti úpadku je ovšem přitom opuštěn, neboť žaloba může být podána i u soudů členských států, ve kterých dlužník má provozovnu nebo jiný majetek, přestože středisko jeho hlavních zájmů se nachází jinde.

Tak konkrétně pokud se v řízení jedná o úpadek obchodníka – fyzické osoby, bude pro určení příslušnosti zapotřebí se odvolat na místo podnikání fyzické osoby, které se nejčastěji objeví na oficiálních dokumentech vycházejících z podniku. Pro právnické osoby se bude jednat o společenské sídlo rovněž uvedené na dokumentech. Zároveň je ovšem třeba připomenout možnost, že dlužník, vůči němuž bylo zahájeno řízení, záměrně přijal oficiální sídlo odlišné od skutečného sídla. Je zřejmé, že skutečné centrum hlavních zájmů musí být zachováno jako kritérium.

2. *Zákon aplikovatelný na řízení* čl. 4 dohody

Co se týče zákona aplikovatelného na řízení, přidržela se dohoda nejrozumnějšího řešení, tedy zákona státu, na jehož území je řízení zahájeno, to znamená legis fori. V důsledku toho je také třeba zdůraznit důležitost, jakou zde má určení příslušného soudu, které podmiňuje aplikovaný zákon a tím také postavení osob účastnících se řízení, zejména dlužníka a věřitelů. Je tak možné mít za to, že otázka určení příslušného soudu povede k urputným debatám.

V dohodě přijatý postoj je plně ospravedlněn převahou procesního aspektu v úpadku, který by znemožňoval aplikaci cizího zákona, obtíž, která by byla obzvláště pocítována například v otázce určení orgánů.

Princip legis fori je tedy obecně aplikovatelný, protože upravuje stejně tak podmínky zahájení, jako průběhu a ukončení řízení.

Je vhodné v tomto bodě odkázat na článek 2 dohody, který obsahuje jasné čtyři otázky, podléhající legi fori.

Přesto jsou stanoveny výjimky z tohoto obecného principu v čl. 5 až 15 dohody.

Tak se některé otázky legi fori vymykají jednoduše proto, že se vymykají úpadku. Tak je tomu například, co se týče otázky věcných práv věřitelů k věcem, které se nenacházejí na území státu, ve kterém bylo řízení zahájeno. Totéž platí i pro výhradu vlastnictví týkající se věci nacházející se na jiném území, než je území státu, ve kterém bylo zahájeno řízení.

Stejně tak je vyloučeno uplatnění principu legi fori, pokud před ním má přednost jiné pravidlo, jako je tomu v oblasti smluv, jejichž předmětem jsou nemovité věci, kde je zachována klasická příslušnost zákona místa, na kterém se nachází nemovitá věc. Shodné řešení je připuštěno pro pracovní smlouvy, které zůstávají podřízeny klasické příslušnosti.

3. Uznání řízení

Míra účinnosti dohody je značně závislá na řešeních přijatých pro uznávání řízení zahájeného v jednom státě jinými státy. Aplikovatelná úprava v této oblasti je obsažena v člancích 16 až 26 dohody. Dohoda podřizuje uznání především skutečnosti, že řízení bude zahájeno soudcem příslušným ve smyslu dohody.

Toto uznání má významné účinky a jedině ty mohou dodat mezinárodní účinnost rozhodnutí o zahájení řízení v jednom státě.

Z tohoto hlediska je účelné uvést:

- Uznání ostatními státy zbavení dlužníka dispozičního oprávnění a oprávnění spravovat majetek, přerušení řízení a výkonů rozhodnutí.
- Uznání dovoluje, aby rozhodnutí o zahájení řízení nabylo plné účinnosti bez formalit.
- Uznání umožňuje konkurznímu správci vykonávat některé jeho pravomoci na území jiného státu, pokud zde nebylo zahájeno druhotné řízení, aniž by se ovšem mohl dotknout věcných práv věřitelů nebo třetích osob nebo práv vyplvajících například z výhrady vlastnictví.

B - POSTAVENÍ ZAHRANIČNÍCH VĚŘITELŮ

Dohoda z 23. listopadu 1995 obsahuje zvláštní ustanovení, která chrání zájmy zahraničních věřitelů.

Je třeba vyzdvihnout dva prvky. Na jedné straně dohoda zlepšuje informovanost zahraničních věřitelů, aby mohl být dodržen princip účasti na řízení, stanovený článkem 32 dohody. Rozhodnutí o zahájení řízení musí být proto zveřejněno v ostatních státech. Zvláště musí být informováni věřitelé, kteří jsou známi.

Na druhé straně dohoda upravuje přihlášení pohledávek zahraničního věřitele zpraveného o zahájení řízení (čl. 41).

Po zahájení hlavního řízení může následovat zahájení druhotného řízení v jiném státě.

II. ZAHÁJENÍ DRUHOTNÉHO ŘÍZENÍ

Význam zahájení druhotného řízení tkví v tom, že dojde k zahájení lokálního řízení, což pochopitelně usnadňuje ochranu práv zahraničních věřitelů.

Dohoda věnuje druhotným řízením III. hlavu, ve které upravuje jeho uskutečňování (A), koexistenci s hlavním řízením vedoucí ke koordinaci práv věřitelů (B).

A - USKUTEČŇOVÁNÍ DRUHOTNÉHO ŘÍZENÍ

Ve srovnání s návrhem z roku 1982 spočívá originalita současné dohody v možnosti zahájit druhotná řízení v ostatních státech Evropské unie, jakmile zde má dlužník provozovnu. Tato druhotná řízení jsou charakterizována subsidiaritou a teritorialitou. Mají jen omezené důsledky.

V souladu s tím, že se jedná o řízení druhotné vůči hlavnímu řízení, může být zahájeno jen ze *subsidiárního* titulu (důvodu): buď proto, že úpadek nemůže být prohlášen ve státě, ve kterém má dlužník centrum svých hlavních zájmů, nebo proto, že je druhotné řízení zahájeno na základě žaloby místního věřitele.

Navíc se může jednat jen o řízení o soudní likvidaci a nikoliv řízení, jehož cílem je obnova podniku. Má se totiž za to, že v druhém případě by řízení nemohlo být omezeno jen na jeden provoz a že přísluší soudu hlavního řízení určit osud podniku v obtížích.

Konečně dohoda stanoví, že druhotné řízení může mít účinky jen ve vztahu k majetku, který se nachází na území státu, ve kterém bylo zahájeno. Aktiva jsou vyhrazena místním věřitelům. Řízení má *teritoriální* a nikoliv univerzální charakter. Pro koordinaci obou typů řízení je uložena jednotlivým správcům povinnost vzájemné *spolupráce*: konkurzní správce v hlavním řízení může navrhnout zahájení druhotného řízení tam, kde dlužník vlastní provozovnu a konkurzní správce jmenovaný v druhotném řízení má vůči správci v hlavním řízení povinnost informace a spolupráce. Povinnost informace je ostatně vzájemná. Navíc správce v hlavním řízení má právo žádat pozastavení operací likvidace podniku v druhotném řízení, avšak práva věřitelů musí být v takovém případě chráněna.

B - KOORDINACE PRÁV VĚŘITELŮ

Jak říká článek 32 dohody, může každý věřitel přihlásit svou pohledávku v hlavním řízení i v každém druhotném řízení. Krom toho správci konkurzní podstaty v hlavním i druhotných řízeních přihlašují v ostatních řízeních již přihlášené pohledávky s dvojitou výhradou: že toto přihlášení bude pro věřitele, kterých se to týká, užitečné a že proti němu nevznesou námitky.

Věřitelé druhotného řízení jsou přednostně uspokojováni z aktiv tohoto řízení. V případě, že by zůstal přebytek aktiv, musel by je konkurzní správce jmenovaný pro druhotné řízení neprodleně převést správci v hlavním řízení.

Ukazuje se tedy, že dohoda o řízeních v případě platební neschopnosti opouští princip jednotnosti úpadku. Mezi prvním návrhem z roku 1970, návrhem z roku 1982 a současnou dohodou došlo k postupnému snížení ambicí úměrně obtížím vyplývajícím z jejich předmětu.

V současné době je nutno vyčkat uvedení dohody v účinnost, aby mohla být posouzena skutečná účinnost jejích ustanovení.